

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI
SAMARQAND DAVLAT CHET TILLAR INSTITUTI

*Bitiruv
malakaviy
ishi*

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI

SAMARQAND DAVLAT CHET TILLAR INSTITUTI

TARJIMA NAZARIYASI VA AMALIYOTI FAKULTETI

SHARQ TILLARI KAFEDRASI

AZZAMOVA MUNOJAT NAFASOVNA

5120100 – Filologiya va tillarni o'qitish (xitoy tili) ta'lim
yo'nalishi bo'yicha bakalavr darajasini olish uchun

**XITOIY, O'ZBEK, INGLIZ TILLARIDA MIQDOR
SO'ZLARINING TAHLILI VA TASNIFI**

mavzusidagi

BITIRUV MALAKAVIY ISHI

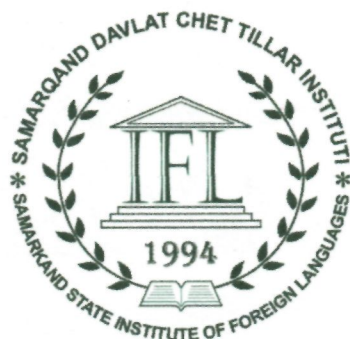
Ilmiy rahbar: _____ Ibodullayeva O.

Ilmiy maslahatchi: Yu Jong Yung

Mazkur bitiruv malakaviy ishi
"Sharq tillari" kafedrasida
muhokama qilindi va himoyaga
tavsiya etildi.

Bayonnoma № 10 2017 yil 14 may

Kafedra mudiri: f.f.n. dots. Rahimov A.S.

Samarqand-2017

MUNDARIJA

KIRISH	3
I BOB. MIQDOR SO‘ZLARGA UMUMIY TAVSIF	8
1.1. Tilshunoslikda miqdor so‘zlar tasnifi.....	8
1.2. O‘zbek tilida miqdor so‘zlar tasnifi.....	8
1.3. Xitoy tilshunosligida miqdor so‘zlarning o‘rganilish darajasi.....	13
II BOB. XITOIY, O‘ZBEK VA INGLIZ TILIDA MIQDOR SO‘ZLARINING QIYOSIY TAHLILI	18
2.1. O‘zbek tilida miqdor so‘zlarning umumiy tasnifi.....	18
2.2. Ingliz tilida miqdor so‘zlarning umumiy tavsifi	20
2.3. Xitoy tilida miqdor so‘zlarning qo‘llanilishi.....	31
III BOB. MIQDOR SO‘ZLARINING LEKSIK-SEMANTIK, STRUKTURAL VA FUNKSIONAL TAHLILI	49
3.1. Miqdor so‘zlarning leksik-semantik tahlili	49
3.2. Miqdor so‘zlarning strukturali tahlili	53
3.3. Miqdor so‘zlarning funksiyasi	55
XULOSA	63
FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI	65

KIRISH

O'zbekiston mustaqillikka erishgandan so'ng dunyo mamlakatlari bilan to'g'ridan-to'g'ri aloqa bog'lash, hamkorlik qilish imkoniga ega bo'ldi. O'zbekiston va Janubiy-Sharqiy Osiyo mamlakatlari, xususan Xitoy bilan aloqalar ham rivojlandi va hayotning turli jabhalari, siyosat, iqtisodiyot, madaniyat va ta'lim sohasidagi aloqalar kundan-kunga mustahkamlanib bormoqda. Xitoy Markaziy va Sharqiy Osiyodagi davlat. Hududidi 9597 ming kv.km. aholisi 1 mlrd 500 mlnga yaqin kishi: xitoylar (xanlar) barcha aholining salkam 94 foizini tashkil etadi, shuningdek 50 dan ortiq ozchilikni tashkil qiluvchi millar bor, ulardan eng ko'p sonlilari – chjuan (8,5 mln) uyg'urlar (4,4 mln) xuen yoki dunganlar (4,3 mln), iszu (4 mln), tibetlar (3,3 mln), Myao (3 mln) Manchjurlar (2,9 mln), mongollar (1,7 mln), bum (1,5 mln) koreyslar (1,3 mln) Poytaxti Pekin (shaxar atrofidagilar bilan 7 mln aholi). Eng yirik shaharlari: Shanxay Shenyang, Uxan, Chunsin, Nankin. Bu ikki davlat o'rtasida diplomatik munosabatlar o'rnatilganligiga 25 yil to'ldi. Shundan buyon mamlakatlarimiz o'rtasida iliq va ishonchli aloqalar davom etib keladi. O'zbekiston va Xitoyni siyosiy jihatdan bir-birini o'zaro to'g'ri tushunish, xalqlarimizni esa diniy va madaniy qadriyatlarning mushtarakligi singari jihatlari bir-biriga yaqinlashtiradi.

O'tgan 25 yil davomida tomonlar xalqlarimizning o'zaro yaqinlashuvi va sayyohlar almashinuvining muhim omili hisoblangan madaniy-gumanitar aloqalar taraqqiyotiga ham katta e'tibor qaratdilar.

Tabiiyki, ikki tomonlama manfaatli aloqalar rivojida tilni mukammal o'zlashtirgan mutaxassis kadrlar, tilshunoslar va tarjimonlar muhim o'rin tutadilar. Shu ma'noda SamCHTda ham Osiyo tillaridan biri - xitoy tili 2008 - yildan boshlab asosiy va qo'shimcha xorijiy til sifatida o'qitila boshlandi. Mamlakatimizda istiqloq yillarida oliy ta'lim tizimimiz ham qaytadan barpo etildi. Xorijiy tillarni o'rganishga e'tibor nihoyatda kuchaydi va hozirda ham mazkur masalaga alohida ahamiyat berilmoqda. Xitoy tilini o'rgatish va o'rganish ishlari yanada samarali shakllarga kirdi.

Bu o‘z navbatida bugungi o‘zbek yoshlarining chuqur va keng bilimga ega bo‘lishi hamda kelajakda yurtimiz taraqqiyotiga o‘z hissalarini qo‘shishlarini ko‘zlab amalga oshirilgan ishlardir. Yurtboshimiz Islom Karimovning quyidagi fikrlari ham fikrimizga dalil bo‘la oladi:

“Mamlakatimizda yoshlarimizga keng yo‘l ochib berish, shu borada 2008 yilga “Yoshlar yili” deb nom berishimiz, hayotga kirib kelayotgan navqiron avlodimizning bilim va tajriba egallashi, jamiyatda munosib o‘rin topishi...- bularning barchasi, hech shubhasiz, bugun biz qurayotgan yangi hayotning ildiz va poydevorini yanada mustahkamlashga zamin yaratmoqda. [Karimov I.A. 2008:4]

Mavzuning dolzarbligi. Hozirgi vaqtda yurtimizda xorijiy tillarni o‘rgatish va o‘rganishga katta ahamiyat berilmoqda. Xususan, xitoy tilini o‘rganish mazkur til bo‘yicha ilmiy izlanishlar olib borish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, O‘zbekiston Respublikasi va Xitoy mamlakati o‘rtasidagi keng qamrovli iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy va ilmiy aloqalarning rivojlanib borayotgani bu tilni yanada chuqurroq o‘rganishni taqozo etadi.

Xitoy tilini puxta egallash, birinchidan, O‘zbekistonning Xitoy bilan olib borayotgan xalqaro aloqalarini yanada uzoq davom etishiga, ikki mamlakat o‘rtasidagi uzoq yillik madaniyat, san‘at va ilm-fan singari sohalardagi hamkorlikning rivojlanishiga zamin yaratadi.

Ikkinchidan, xitoy tilining ichki qurilishini tadqiq etish, puxta o‘rganish kelgusida nafaqat o‘zbek o‘quvchilari tomonidan mazkur tilni osonroq o‘rganishlariga, balki o‘zbek tilining ham boshqa tillar bilan qiyosiy holda taraqqiy etishiga zamin yaratadi.

Yuqoridagilarni hisobga olgan holda aytish mumkinki, mazkur bitiruv malakaviy ishi uchun tanlangan mavzu bugungi kundagi dolzarb masalalardandir.

Ishning Ilmiy yangiligi. Miqdor so‘zlarning qo‘llanish doirasi juda keng bo‘lganligi sababli, xitoy tiliga oid bo‘lgan qator kitoblarda bu haqida qisqacha ma’lumotlar berib ketilgan. Ushbu til bo‘yicha O‘zbekistonda o‘quv qo‘llanmalar hali nashr etilmaganligi sababli vaqtincha xorijiy davlatlarda ingliz tilida chop etilgan adabiyotlardan foydalanishga to‘g‘ri keldi. Xitoy tiliga oid adabiyotlar ham

xitoy va ingliz tillarida va ularda asosan xitoy tili grammatikasi, leksikologiyasi umumiy tahlil etilgan. Xitoy tilidagi miqdor soʻzlar toʻgʻrisida esa qisqacha maʼlumot berilib oʻtilgan. Bu oʻz navbatida xitoy tilini oʻrganayotgan davlatimiz talabalari uchun yana bir qiyinchilik paydo qilishini hisobga olib, biz diplom ishimizni xitoy, ingliz va oʻzbek tillaridagi miqdor soʻzlarning qiyosiy tahliliga bagʻishladik.

Ishning Nazariy va metodologik asoslar. Avval taʼkidlaganimizdek, bugungi kunda kelajagimiz poydevori boʻlmish yoshlar taʼlim-tarbiyasiga alohida ahamiyat berilmoqda. Shuning barobarida ularga oʻrgatiladigan fanlarning va xorijiy tillarning miqdori oʻsib, yangilanib bormoqda. Mamlakatimizning 1-prezidenti I.A. Karimov bu borada quyidagilarni yozadilar:

“Mustaqil Oʻzbekistonimiz oʻz ravnaqi yoʻlidan borar ekan, asosiy oʻrinda oʻsib kelayotgan yoshlarga eʼtiborni kuchaytirmoqda. Mamlakatimizni isloh etish va yangilash boʻyicha belgilab olgan yuksak maqsadlarimizga erishish yoʻlida tom maʼnoda hal qiluvchi kuch, tayanch va suyanch boʻlishga qodir yoshlar haqida gap bormoqda.” [Karimov I.A. 2008:234]

Hech shubhasiz, har jihatdan barkamol va bilimli yoshlarni tarbiyalash xorijiy tillarni chuqur oʻrganish va oʻrgatish usullarini rivojlantirishga ham sabab boʻladi. Bizning bitiruv malakaviy ishimiz xitoy, ingliz va oʻzbek tillaridagi asosiy masalalardan biri-miqdor soʻzlarni oʻrganishga bagʻishlanar ekan, davlatimiz rahbariyati tomonidan xorijiy tillarga alohida eʼtibor qaratilayotgani, bu borada qabul qilingan qarorlar, qonun, va farmonlar prezidentimizning turli maʼruza va chiqishlaridagi aynan shu soha taraqqiyotini koʻzlab bildirgan fikrlari ushbu tadqiqotni amalga oshirishda biz uchun muhim metodologik asos boʻlib xizmat qiladi.

Mavzuni yoritishda xitoyshunos, f.f.n. A.A. Karimov, bir qator rus xitoyshunos olimlari, olimlaridan Othman Sulayman, Abdul Hamid Mahmud, Farid Othman, Bahasa Othman va Noor Izzuddin Mat Zainlarning mazkur mavzu yoʻnalishlarida amalga oshirgan izlanishlari, yaratgan qoʻllanmalari nazariy asos boʻlib xizmat qiladi.

Ishning tahliliy obyekt va predmeti, tadqiqot usullari.

Ishning tahliliy obyekt sifatida xitoy, ingliz va o'zbek tillaridagi miqdor so'zlar tanlandi. Mavzu xarakteridan kelib chiqqan holda, ularning tildagi ahamiyati, o'ziga xos leksik-semantik, struktural va funksional belgilari tahlil etildi.

Ishning predmeti esa mavzu doirasida qalamga olingan va muhokama qilingan barcha muammoli masalalardir. Xususan, xitoy, ingliz va o'zbek tillaridagi miqdor so'zlarni tashkil etgan komponentlarning yakka holda ifodalagan ma'nosi va ularning otlar bilan kelgandan keyin ma'nolardagi o'zgarishlarni farqlash, qiyoslash muammosiga alohida urg'u berildi.

Bitiruv malakaviy ishini tayyorlash davomida kuzatish, tahlil, umumlashtirish, so'rov kabi usullardan foydalanib, izlanishlar olib bordik.

Ishning maqsad va vazifalari. Ushbu bitiruv malakaviy ishimizni maqsadi xitoy, ingliz va o'zbek tillaridagi miqdor so'zlarning tuzilishi jihatidan tahlilini ko'rib chiqish, tasniflash, ularning o'ziga xos xususiyatlarini yoritib berish va tilni, tilning o'ziga xosligini ta'minlashdagi ahamiyatini ko'rsatib berishdir. Shuningdek, xitoy, ingliz va tillarida miqdor so'zlarni kengroq yoritib berish va o'zbek tili bilan solishtirgan holda ular o'rtasidagi o'xshashlik va farqlarni ko'rsatib berishdir.

Shundan kelib chiqqan holda, biz o'z oldimizga quyidagi vazifalarni qo'yamiz:

✓ Xitoy tilidagi miqdor so'zlarga umumiy tavsif berish, xitoy tiliga oid turli ilmiy adabiyotlarni kuzatgan holda ularning to'liq ta'rifini berish;

✓ Xitoy tilidagi miqdor so'zlarning leksik tahlilini amalga oshirish va bu orqali xitoy tili lug'at tarkibining miqdor so'zlar vositasida ichki va tashqi manbalar orqali qanday boyib borganini ko'rsatib berish;

✓ Miqdor so'zlarning leksik-semantik tarkibini tahlil etish, ular ifodalagan ma'nolarni izohlab berish hamda o'ziga xos xususiyatlarini yoritib berish;

✓ Xitoy tilidagi miqdor so'zlarning turkumlarga ajratish masalasining holatini tadqiq etish;

✓ Xitoy tilidagi miqdor soʻzlarning turkumlar boʻyicha tasnifini amalga oshirish.

Ishning ilmiy ahamiyati. Xitoy, ingliz va oʻzbek tillaridagi miqdor soʻzlar mavzusi keyinchalik yurtimiz olimlari tomonidan xitoy tili leksikologiyasi, leksikografiyasida miqdor soʻzlarni oʻrganish boʻyicha yangi izlanishlarga yoʻl ochadi deb umid qilamiz.

Ishning amaliy ahamiyati. Xitoy, ingliz va oʻzbek tillaridagi miqdor soʻzlar mavzusi xitoy tili leksikologiyasi, leksikografiyasini oʻrganish va oʻrgatishda yordamchi qoʻllanma sifatida foydalanishga tavsiya etilishi mumkin. Xitoy, ingliz va oʻzbek tilidagi miqdor soʻzlar bir-biriga maʼno va tuzilish jihatidan ancha yaqin. Shu bois bu tadqiqot, xitoy, ingliz tillarini oʻzbek tilida oʻrganuvchi talabalar oʻqish jarayonida ushbu mavzuni oson qamrab olishlari uchun keng zamin yaratadi. Bu ushbu BMI ning amaliy ahamiyatini oʻzida namoyon qiladi.

Xitoy tili davomida eng koʻp qoʻllaniladigan til. Xitoy tili yozuvi belgilari iyeroglif yoki ideografiya deb ataladi. Qadimgi yozuv yoki xabar berish vositalari haqida ayrim maʼlumotlar saqlanib qolgan. Qadimgi Etilog Syuy Shen Shoven Szozi lugʻatiga yozgan soʻzshahida: «Fusi (mifologik qahramon) dunyoning hakimovi koʻliganda, birinchi marta sakkiz tugʻrammani kashf qilgan, Shen Nun esa boshqarish va xabar berish vositasi sifatida, bogʻlolaridagi tugʻmichalaridan foydalanagan». Bunday maʼlumotlar qadimgi xitoy manbalari «Lszina», «Laozsh» va «Chjuanszi» nomli asarlarida keltirilgan.

Xitoy tilida har bir boʻgʻin (morfema) alohida iyeroglif orqali yuziladi. Xitoy tilida jami 400 atrofida tovush tarkibi bilan farqlanuvchi boʻgʻin mavjud. Ohang(ohang)larning mavjudligi tufayli bu raqam uch-toʻrt marta koʻpayadi. Tarkib morfemalarning koʻpligi, omonimlarning vujudga kelishiga olib keladi. Shuning uchun xitoy tilida iyerogliflarning soni koʻp.

Bunchalik koʻp iyeroglif bilan kompyuterda yozish jarayonini qay tarafdin amalga oshirish mumkin, deya asosli savol tugʻiladi. Xitoy tilida iyerogliflar 50 ming belgidan koʻp. Amalda esa faqat 5-8 ming belgi qoʻllaniladi.